

İslam Kelamında Cennet ve Cehennem (Risâle-i Nur Örneği)

Heaven and Hell in Islamic Thought: The Example of *Risale-i Nur*

Büşra TEMEL* & Sayin DALKIRAN**

* Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, temelbusra95@gmail.com;

**Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Uşak/Türkiye,
sayin.dalkiran@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6247-8187

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Research Article/Arařtırma Makalesi
Geliş Tarihi – Date Received	07 May/ Mayıs 2024
Kabul Tarihi – Date Accepted	15 June / Haziran 2024
Yayın Tarihi – Date Published	25 June / Haziran 2024
Yayın Sezonu	June / Haziran

Volume 9 Issue 1

Atıf / Cite as: TEMEL, Büşra & DALKIRAN, Sayin. “İslam Kelamında Cennet ve Cehennem (Risâle-i Nur Örneği)”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 9/1 (June/Haziran 2024), 52-66. <https://doi.org/10.53427/katre.1479923>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Türkiye.

CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) /

This is an open access article under the CC BY-NC license

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

İslam Kelamında Cennet ve Cehennem (*Risâle-i Nur* Örneği)

Büşra TEMEL & Sayin DALKIRAN

Öz

İmanın şartlarından biri de elbette ki ahirete imandır. İnsanoğlunun dünya hayatında varacak olduğu son durak ölümdür. Dünya hayatının bitişi olan ölüm her ne kadar bir son gibi gözüke de aslında sonsuz bir hayatın başlangıcıdır. Ölümden sonraki yaşam kabir hayatı, haşr, mahşer, mizan, sırat köprüsü, cennet ve cehennem gibi safhaları içinde barındırır. Cennet ve cehennem insanların en çok dikkatini celbeden, hakkında fikir sahibi olmak istediği konulardandır. İnsanlık, fitratı gereği yok olma düşüncesini kabullenmemiş ve her zaman içinde bulunan ebedi yaşam arzusunu devam ettirmiştir. Allah, hayatı dünya hayatı ve ahiret hayatı olarak iki bölüme ayırmıştır. Dünya hayatı fani, ahiret hayatı ise sonsuzdur. Allah-u Teâlâ, içinde bulunulan bu dünyayı ve üzerindeki yaşayan tüm varlıkları geçici süre için yaratmıştır. Ancak günü geldiğinde dünya ve dünyada yer alan tüm canlı ve cansız varlıklar yok olmaya mahkûm olacaktırlar. Fani olan bu hayatı iyi değerlendirip, sonsuz hayatı vadeden ahiret için hazırlık yapmak her Müslüman'ın sorumluluğudur.

20. Yüzyılın ilim ve fikir dünyasındaki en önemli simalarından biri Said Nursî'dir. Fikirleriyle ve yazdığı eserlerle İslam dünyasını önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı'nın son dönemleri ile cumhuriyetin ilk dönemleri arasında yaşayan bir âlim olması sebebiyle o döneme ilişkin problemlere çözüm aradığı görülmektedir. Yaşadığı dönem bütün dünyada özellikle ülkemizde hızlı ve köklü değişmelerin olduğu dönemdir. Bu dönemde İslâmı yeniden canlandırma niyet ve gayreti ile ortaya koyduğu eserler de temel Kelâmî problemlere de değinmiş ve çağın ilmî gelişmeleri ışığında onları açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmada onun "cennet ve cehennem" ile ilgili görüşlerine yer verilmeye çalışılmıştır. Bediüzzaman Said Nursi cennet ve cehennemle ilgili birçok hususu ele almıştır. Çalışmada sırasıyla cennetin ve cehennemin varlığı, ebediliği, yeri ve mahiyeti, Allah'ın görülmesi konuları ele alınmıştır. Said Nursî'nin bu konuları kendi üslubunca nasıl değerlendirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bediüzzaman Said Nursi görüşlerini çeşitli örneklerle detaylandırarak sıradan insanların da anlayabileceği bir üslupla Ehl-i Sünnet çizgisinde açıklamaktadır. Âhiret hayatının gaybi bir mesele olması ve aklın da bu konuda yetersiz kalmasından dolayı Bediüzzaman açıklama ve delillendirmelerini Kur'an ekseninde yapmıştır. Bu yüzden âhiretin varlığını delillendirmeye nakli delillerle başlamış, sonra akli delillerle bunları detaylandırmıştır. Âhiretin varlığını nizam ve hikmet, insanın fitratı, doğada yaşanan değişim ve dönüşümler, geçmiş Peygamberlerin bu konudaki ittifaklarını açıklayarak ve somut delillerle örneklendirerek açıklar. Bu hayatın ebediyen devam edeceğini ifade etmiştir. O'na göre hiçbir şey tamamen yok olup gitmez. Kafirlerin ebediyen cehennemde kalacağını ifade etmiş ve cehennemin varlığını da Allah'ın adâletinin gereği olduğunu söylemiştir. Cennetin ise Allah'ın lütfunun tecellisi olarak yaratıldığını ifade eder.

Said Nursî'nin bu görüşlerini ifade etmeden önce farklı kelamcıların da görüşlerine yer verilmiştir. Said Nursi savunduğu görüşlerini aklın da temellendirme yoluna gitmiştir. Bu konuda birçok örnek mevcuttur. Bunlardan bir kısmına çalışmada yer verilecektir. Çalışma da tarama yöntemi kullanılmıştır. *Risale-i Nur*'da cennet ve cehennemin varlığı, rü'yetullah, cennet'in ve cehennemin ebediliği, cennetin, cehennemin yeri ve mahiyeti konuları üzerinde durulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Cennet, Cehennem, Bediüzzaman Said Nursi, Mükafat, Ebediyet

Heaven and Hell in Islamic Thought: The Example of *Risale-i Nur*

Abstract

Belief in the Hereafter is an essential requirement of faith. Death is the final destination of human beings in their earthly existence. Despite death being perceived as the termination of worldly existence, it actually marks the commencement of an eternal life. The life after death encompasses various stages, including life in the grave, resurrection, the day of judgement, the weighing of deeds, crossing the bridge, and the realms of heaven and hell. The topics of heaven and hell are highly captivating to individuals, who are eager to acquire further knowledge on the subject matter. Humanity, by virtue of its inherent characteristics, has consistently rejected the concept of extinction and has perpetually harbored a longing for eternal life. Life has been categorized by Allah into two distinct parts: worldly life and eternal existence in

the Hereafter. The temporal nature of worldly life contrasts with the everlasting nature of the Hereafter. The world and all its living beings were created by Allah Almighty for a finite duration. Nevertheless, when the day comes, the entire world and all entities, whether animate and inanimate, will inevitably face annihilation. Every Muslim has the duty to intelligently employ their earthly life and prepare themselves for the Hereafter, which promises eternal life.

Said Nursi, a prominent Muslim intellectual of the 20th century, exerted a substantial impact on the Muslim community by his profound views and writings. Living during the transition from the Ottoman era to the Republican era, he actively sought solutions to the challenges of his time. The era he resided in was characterized by swift and profound global transformations, particularly in Turkey. During this period, he produced works with the purpose and exertion to revive Islam. These works also addressed crucial theological issues and sought to elucidate them in the context of contemporary scientific advancements. This study aims to incorporate his perspectives on "heaven and hell". Bediuzzaman Said Nursi discussed various topics pertaining to the concepts of heaven and hell. The study examines the concepts of the existence, eternity, place and nature of heaven and hell, and the seeing of Allah. It aims to ascertain Said Nursi's assessment of these matters in his distinctive manner.

Bediuzzaman Said Nursi elucidates his perspectives comprehensively, employing many illustrations, in a manner accessible to the general populace, consistent with the Ahl al-Sunnah. Bediuzzaman based his explanations and proofs on the Quran, recognizing that reason is insufficient to comprehend the unseen nature of the afterlife. Consequently, he embarked on demonstrating the existence of the afterlife using transcendental evidence, and subsequently expounded upon these proofs with rational evidence. He elucidates the concept of the afterlife by expounding on the principles of order and wisdom, human nature, the dynamics of change and transformation in nature, the consensus among former Prophets on this matter, and by providing actual evidence through examples. He stated that this life will endure indefinitely. According to his perspective, nothing undergoes complete destruction. He stated that the unbelievers will remain in hell forever and argued that the existence of hell is necessary for the sake of divine justice. He claimed that heaven was created as a manifestation of God's grace.

The perspectives of various theologians were also considered prior to the expression of Said Nursi's views. Additionally, Said Nursi endeavored to rationalize his opinions. This topic is replete with numerous examples. A part of them will be incorporated into the investigation. The study employed the scanning method. In *Risale-i Nur*, the existence of heaven and hell, the vision of Allah, the eternity of heaven and hell, the place and nature of heaven and hell were all emphasized and evaluated.

Keywords: Heaven, Hell, Bediuzzaman Said Nursi, Reward, Endlessness

Giriş

Allah'a imandan sonra gelen inanç esaslarından biri bu konuyu da içine alan ahirete imandır. Bu inanç insanlığı daima fani dünyada salih amel işlemeye sevk eder ve kötülükten sakındırmada da büyük bir rol oynar. Modern çağda insanın ebedi hayatını kurtarmada en ideal ve mükemmel rehber olan *Risale-i Nur*, imanla ilişkili akla gelebilecek pek çok soruya cevap vermiş, bir çok meseleye çözüm bulmuş, mevzuları izah edip temellendirmiş, örneklendirmiş akıl ve kalpleri tatmin etmiştir. İnsanlık tarihinin elbette ki en önemli arzularından biri ebedi yaşama arzusu ile ebedi cennet hayatına nail olmak ve cehennemden kurtulmaktır. Bunun için de hiçbir insanın en ufak bir haksızlığa maruz bırakılmadığı, yapılmış olan iyi amellerin mükafatının verileceği ve kötü amellerin ise hesabının görüleceği zaman ve mekânın var olması aklen mümkündür. Böyle bir durumdan kaçmak katiyen mümkün değildir. Allah-u Teala insanları hesaba çekerken onların önlerine amel defterlerini koyacak ve hiçbir şekilde eşitsizlik yapılmadan tüm insanlar işlediği amelin hesabını verecek, suçlular cezalandırılırken iyiler de mükâfatlandırılacaktır. Sonuçta iyilikleri fazla olanlar cennete girerken kötülükleri fazla olanlar ceza mahalli olan cehenneme gideceklerdir.

Çalışmada Said Nursi'nin cennet ve cehenneme yönelik görüşlerini ve bu konuya yapmış olduğu katkılarını da inceleyerek, çağdaş bir kelâmcı olarak bu konuda Kelâm geleneği içerisindeki yeri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Bediuzzaman Said Nursi'nin "cennet ve cehennem" konusunda yani ölümden sonrası gidilecek ebedi yurt olan cennet ve cehennemin ne olduğu, nasıl olduğu konusunda bağımsız bir

çalışmanın yapılmamış olması bizi böyle bir çalışmaya sevk etti. İlâhî dinlere ve bu dinlerin inanç esaslarına karşı inkârcı tutumlarının da son dönemlerde artması bizi bu çalışmaya sevk eden bir başka neden olmuştur. Özellikle Ateizm ve Deizm'in arttığı günümüzde bu tür akli ve nakli delillere ve inanç esaslarının yeniden gündeme getirilmesine ihtiyaç doğurmuştur.

Bu çalışmada tarama yöntemini kullanılarak *Risale-i Nur* külliyatında geçen cennet ve ceheennemin nasıl tasvir edildiği, konunun nasıl ele alındığı, cennet ve ceheennemin hangi yönlerine değinildiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

1. Cennetin ve Ceheennemin Varlığı

İslam alimlerinin çoğunluğuna göre cennet ve ceheennem şu anda mevcuttur. Bu görüşe karşıt bir görüş olarak cennet ve ceheennemin ancak kıyametten sonra yaratılacağını ileri sürenler Cehmiyye, Mu'tezile ve Hariciler'den bir gruptur.¹

Mu'tezile ekolü akli ve nakli delillendirmelerle cennetin ve ceheennemin şu anda yaratılmamış olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre hesap gününden önce insanın yaratılmasında bir gaye ve amaç bulunmamaktadır. Bu görüşe temasla Razi (865-925) âyeti işaret ederek, cennet ve ceheennemin halihazırda yaratılmadıklarını, Allah'ın cennet ve ceheennemi kıyamet koptuktan sonra yaratacağını bildirdiklerini ifade eder ve "Bu sebeple gökyüzünde cennetin; ceheennemin ise yeryüzünün derinliklerinde yaratılacak olmaları uzak bir ihtimal değildir"² diye ekler.

Cennet ve ceheennemin şu anda inşa edildiğini ifade eden İbn Arabi (1165-1240), kıyamete kadar da inşasının süreceğini ifade etmiştir. Ona göre cennet ve ceheennem, ahalsinin salih amel ve kötü amelleriyle inşa edilmektedir.³

Ehl-i sünnet kalamcılarına göre cennet ve ceheennem halihazırda mevcuttur. Konuyla ilgili Kur'ân ve hadislerden deliller Ehl-i sünnet kalamcıları tarafından bizlere aktarılmıştır.⁴ Maturidi kalamcılarında biri olan İbn Hümam (1388-1457), cennet ve ceheennemin halihazırda mevcut ve yaratılmış olduğunu ifade etmekte, cennet ve ceheennemin yaratılmış olduğuna ilişkin Kur'ân'dan deliller getirmektedir.⁵ Bu ayetlerden bazıları ise şunlardır: Yüce Allah, "Rabbinizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennet'e koşun!"⁶ ve "Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının."⁷ buyurmuştur. Keza Mîraç hadisesinde de Peygamberimiz gelecekte yaşanacak olayları değil bizzat kendisinin gördüğü ve şahitlik ettiği sahneleri bize aktarmıştır. Ehl-i Sünnet kalamcısı olan Bediüzzaman Said Nursi de Kur'ân-ı Hakîm, peygamberler ve hassaten de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in cennet ve ceheennemden haber verdiklerine temas eder ve cennet ve ceheennemin var olduğuna ve ebedi bulunduğuna işaret eder.⁸

Said Nursi, iman esaslarının her birini aklen, mantıken izah ve isbat etmektedir. Her bir

¹ Bekir Topaloğlu, "Ceheennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/ 228.

² Fahrettin Ebu Abdillâh Muhammed Bin Ömer Razi, *Tefsîr'ul Kebir*, çev. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 7/ 69.

³ Topaloğlu, "Ceheennem", 7/ 229.

⁴ Selim Özarlan, *İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 316.

⁵ Selim Özarlan, *Maturidi Kelamcısı İbn Hümam'ın Kelami Görüşleri* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003), 95.

⁶ Âl-i İmrân 3/133.

⁷ Âl-i İmrân 3/131.

⁸ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 1985), 150.

iman esasının diğer inanç esaslarını da ispat ettiğini örnekleri ile izah eder. Ona göre altı iman esasının her biri diğer iman esaslarına delil teşkil eder. Bu noktada meleklerin varlığına işaret eden delillerin aynı zaman da cennet ve cehennemin de varlığına delil olduğunu şöyle ifade eder:

“Cennet ve cehennemin varlığına iman etmemizi gerektiren bir başka neden de şudur: Meleklerin varlığı ve kulluk görevlerini ispat eden bütün deliller ve sayısız gözlemler ve diyaloglar dolayısıyla ruhlar âleminin, gayb âleminin ahiret âleminin ve ileride cin ve insanlarla şenlendirilecek olan mutluluk yurdunun, cennet ve cehennemin varlıklarına işaret ederler. Özellikle Hazret-i Cebrail gibi, insanlarla görüşen Allah’a yakın melekler, sözü geçen âlemlerin vücutlarını hep birlikte haber veriyorlar. Görmediğimiz Amerika kıtasının varlığını, ondan gelenlerin haber vermesiyle bildiğimiz gibi, yüz tevatür kuvvetinde bulunan meleklerin haberi ile de ahiretin, cennet ve cehennemin vücutlarına o kesinlikle iman etmemiz gerekir. Ve öyle de iman ederiz.”⁹

Hiç yoktan insanı ve kâinatı yaratan, bu karmaşık yapıyı düzenli bir şekilde idare eden Allah’ın cennet ve cehennemi yaratması konusunda şüphe duymamak gerekir. Bu Allah’ın sonsuz kudretinin yanında elbette çok kolaydır. İnsana önem veren ve onu kendine muhatap kılan değerli bir varlık olarak yaratan Allah, insanın yaratılış amaçlarına ulaşabilmeleri için ihtiyaç duyduğunu onlara verir, onları terbiye eder ve egemenliği altına alır. Tüm bunların sonucu da büyük bir mahkeme ve sonsuz bir ahiret hayatıdır.

Cennet ve cehennemin yaratılmış olduğunu dile getiren Said Nursi, Mu’tezilenin hal-i hazırda yaratılmamış şeklindeki görüşlerini dile getirir ve şöyle der: “Cehennemin sonra yaratılacağını söylemeleri hal-i hazırda tamamen inbisat etmediğinden ve sekenelerine tam uygun bir tarzda gelişmediğinden yanlıştır ve ahmaklıktır.”¹⁰ Mu’tezile imamlarına karşın Said Nursi, cennet ve cehennemin şu anda mevcut olduğundan ve dünyaya olan münasabetinde bahseder. Bunun ise Yüce Allah’ın dünya’ya cennetten nûr, cehennemden de nâr ve harâret vermek suretiyle gerçekleştirdiğini ifade eder. Nursi, zıtlarla iç içe yaratılmış olan kâinatın Allah tarafından bu zıtlıklardan temizleneceğini; kötülüğün, şerrin, maddelerden zararlı olanlarının bir yöne çekilmek suretiyle cehennemin; iyilik, hayır ve faydalı maddelerin de diğer tarafa çekilmesiyle Cennetin donanımının ikmal edileceğini ifade eder.¹¹

Said Nursi eserlerinin pek çok yerinde ahiret inancından söz eder. Ancak şu risalelerinde hassaten üzerinde titizlikle durur: *Onuncu, Yirmi Sekizinci ve Yirmi Dokuzuncu Sözler*. Bu bölümlerde Cennet ve Cehennemin varlığı kendi ifadesi ile gayet katî bir surette ispat edilmiştir.¹²

Cehennemin sonradan yaratılacağını ifade eden Mu’tezile imamlarına karşın Nursi; cennetin ve cehennemin şu an mevcut olduğunu ve hatta dünyamızla ilişkili; Cenâb-ı Hakk’ın göğün ahirete bakan yıldızlarına kemâl-i hikmetiyle cennetten nur, cehennemden de nâr ve harâret verdiğini kaydeder. Said Nursi, zıtlarla iç içe yaratılmış olan kâinatı, ayırmak maksadıyla temizliğe uğrayacağını; kötülük, şer ve zararlı maddelerin bir tarafa çekilmesiyle cehennemin; iyilik, hayır ve faydalı maddelerin de diğer tarafa çekilmesiyle cennetin donanımının ikmal edileceğini ifade eder.

Cennet ve cehennemin kıyametin kopmasından sonra varlığının hasıl olacağı hususunda fikir birliğine varılmış, cennet ve cehennemin şu an ki varlığı konusunda daha önce de değinildiği

⁹ Bediüzzaman Said Nursî, *Şuâlar* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 1988), 255-256.

¹⁰ Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, (İstanbul: Envâr Neşriyat, 2014), 10.

¹¹ Nursî, *Mektubat*, 31.

¹² Nursî, *Mektubat*, 32.

gibi İslam bilginleri farklı görüşlere sahiptir.¹³

Yukarıda bahsedilen delillerden de anlaşılacağı üzere, daha kabul edilebilir ve tutarlı olan görüş, Ehl-i sünnet'in görüşüdür. Cennet ve cehennem şu anda mevcut ve yaratılmış olduğu fikrini Kur'an-ı Kerim de desteklemiştir.

2. Cennetin ve Cehennemin Ebediliği

Cehmiyye'nin kurucusu, fikir babası Cehm b. Saffan; cennet ve cehennemde bulunanların uzun bir süre kaldıktan sonra nihayet bu halin bir gün muhakkak yok olacağı görüşündedir. Ona göre ezelde Allah'tan başka hiçbir varlık olmadığı gibi gelecek zamanda da O'nun zatı dışında başka hiçbir varlık olmayacaktır.¹⁴ Cehm b. Safvan'a göre cennet ve cehennem sonsuz değildir. Elbet her ikisinin de sonu gelecektir. Maturidi kelim ekolünün kurucusu olan Ebu Mansur Maturidi (853-944) ise bu görüşü reddeder. Buna sebep olarak da şu âyeti göstermektedir: "Âyetlerimizi yalanlayıp onlara karşı büyüklük taslayanlar. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada temelli kalacaklardır."¹⁵

Cennet ve cehennem yok olacağını dile getiren bir diğer düşünür Ebu'l-Huzeyl el-Allaf'tır. O, cennet ve cehennem hareketsiz kalarak bir gün sona ereceği ve sükûn halinde varlıklarını sürdürecekleri görüşünü ileri sürmüştür.¹⁶ Harici ve Mu'tezile'nin diğer alimlerinin de görüşü oraya girenin bir daha oradan sonsuza kadar çıkamayacağı yönündedir. İbnu'l-Arabî et-Taî'ye göre cehennem'e girenler orada azap görecekler ve sonrasında ise tabiatları değişerek narî (ateşsel) bir tabiatları olacaktır. Tabiatları cehennem uygun hale geleceğinden cehennemden lezzet dahi alabileceklerdir.¹⁷

İslam literatüründe ki konu ile ilgili olarak ileri sürülen görüşler dört maddede toplanmaktadır.

1. Cehenneme giren kişi sonsuza kadar orada kalır ve azap görür.¹⁸
2. Cehennemlikler sonsuza kadar orada kalırlar, ancak bir süre azap çektikten sonra zamanla bağışıklık kazanarak acı duymayacak hale gelirler.¹⁹
3. Mümin kullar çıkınca kâfirlerin azabı uzun süre devam etse de sonsuz olmayacaktır, bir gün muhakkak son bulacaktır.²⁰
4. Müminler cehennemden çıkacak ancak kâfirlerin azabı ebediyen sürecektir.²¹

Bu dört temel maddeden Haricîler'e ve Mu'tezile'ye ait olan ilk görüş, günahlarından dolayı bir süreliğine cehenneme girecek olan müminleri de içine aldığından, Ehl-i sünnet'in tamamı ile bazı Şîî âlimleri tarafından uygun görülmemiş, reddedilmiştir.²²

¹³ Metin Yurdagür, "Bekâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/359.

¹⁴ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Ebi Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî, *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve i'htilâfû'l-muşallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beirut: El-Mektebetü'l-Asliyye, 1990), 2/168.

¹⁵ Araf 7/36.

¹⁶ El-Eş'ari, *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve i'htilâfû'l-muşallîn*, 167.

¹⁷ Ebü Mansûr el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 118.

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/302-309.

¹⁹ Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. M.S.Kilanî (Beirut: Daru Sa'b, 1975), 1/62.

²⁰ Yavuz, "Azap", 4/302-309.

²¹ Beyyine 98/6; Bağdâdî, *el-Fark*, 118 vd; Şehristânî, *el-Milel*, 1/62.

²² Yavuz, "Azap", 4/302-309.

Abdülkahir el-Bağdadi'nin (975-1037) de içinde olduğu genellikle kelâm kitapları ve konuyu ele alan farklı eserlerin büyük bir kısmı, tüm Ehl-i sünnet âlimlerinin ve ümmetinin cehennem azabının ebediliğini benimsemiş olduğunu kaydetseler de bu isabetli bir görüş olmayacaktır. Zira aralarında İbn Abbas, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin de olduğu yaklaşık sekiz sahabe ve tabii ve onların ardından gelen nesillerden önemli bir kısım âlimler ile İbn Teymiyye (1263-1328) ve onun yolunu takip edenlerden meydana gelen bir grup âlim, bir gün cehennem azabının sonlanacağını kabul etmişlerdir. Bunlardan bazılarına göre azapla birlikte cehennem de yok olacaktır. Bazılarına göre de cehennem boş kalacaktır.²³

Azabın ebedi olduğu yönünde görüş bildirenlerin dayanakları, Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık geçen "ebediyet" veyahut "uzun zaman" manasına gelen "huld" kavramı, bu kavramında üç âyette "ebeden" kaydıyla tekit edilmesi, azabın süreklilik arz edeceğini ve orada ölümün olmadığını bildiren âyetler ve bu hususları tasdik eden hadislerdir. Görüşün savunucularına göre kafirler bir gün muhakkak azaptan kurtulacak olursa haklıyla haksız ve iyiyle kötü arasında bir ayrım yapılamamış olur. Buna binaen azap ve ceza müeyyidesi de büyük ölçüde zarar görür. Adalet ilkesi gereğince, kişiyi azaba sevk eden küfür ve inkâr günahı insan ömrüne müteakip kısa bir dönem işlenmiş olduğu halde uhrevî cezanın sonunun olmaması suç ve cezayı dengeleme açısından şüphelerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Meseleyi çözüme ulaştırmak için suç ve ceza dengesinin nicelikte değil keyfiyette aranmasının gerektiği yönünde beyan edilen yorum da tatmin edememektedir. Ancak Bediüzzaman konuyu kendine has üslubuyla yeniden ele almıştır:

"Fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, gerçek bir adaletin gerçekleşmesine mazhar olamaz ve olamıyor. Belki, bir büyük mahkemeye bırakılıyor. Zira, gerçek adalet ister ki, şu küçük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki işlediği suçun büyüklüğü, niteliğinin ve görevinin büyüklüğü oranında ödül alsın ya da ceza görsün. Geçici olarak yaratılan şu fani dünya ebediyet için yaratılan insan hususunda öyle bir adalet ve hikmeti sağlamaktan çok uzakta kalacaktır. Elbette adalet sahibi, sonsuz güzellik ve hüküm sahibi olan Allah'ın ebedi bir cennet ve cehenneminin olması kaçınılmaz bir gerçek olacaktır."²⁴

Beşerî adalet mekanizmaları elinden geldiğince haklı ile haksızı birbirinden ayırmaya gayret etse de mutlak adaleti sağlayamamaktadır. Kısacık ömürde insanlar arasında ki adaleti sağlamak pek kolay olmamaktadır. Bunun sebebi bazı insanların yaptıklarının bedelini ödemediği ya da karşılığını alamadan bu Dünya'dan göç etmiş olması ya da insanların elinde bulunun bu adalet terazisinin kişilerin zaaf ve çıkarları doğrultusunda düzgün çalışmamasıdır. Bunlardan dolayı Dünya bu adaleti sağlamaktan çok uzaktır. Dünya'dayken çeşitli sebeplerden sağlanamayan bu adaletin ahirette Adil olan Allah'ın sağlayacağı muhakkaktır. O'nun büyük mahkeme sonucu sonsuz bir cennet ve cehenneminin olması kaçınılmazdır. Bediüzzaman Said Nursi cennet ve cehennemini sonsuz olacağına dair görüşünü eserlerinin pek çok yerinde belirtmiştir.

Nursi, eseri olan Yirmi Sekizinci *Lema'nın* On Dokuzuncu nüktesinde kısa bir soru cevapla Cehennemini ebediliğinin adalet gereği olduğunu ifade eder. Soru ve cevap kendi ifadesi ile aynen şöyledir:

"Sual: Kısa bir zamandaki küfre mukabil, hadsiz bir zaman Cehennemde hapis nasıl adalet olur?"

Elcevap: Sene 365 gün hesabıyla, bir dakikada katl, yedi (7) milyon sekiz yüz seksen dört (884) bin dakika hapis iktizası kanun-u adalet iken, bir dakika küfür bin katl hükmünde olduğundan, yirmi

²³ Abdulkâhir Bağdâdî, *Usulü'd-din*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 238.

²⁴ Nursî, *Sözler*, 106.

sene ömrünü küfürle geçiren ve küfürle ölen bir adam, kanun-u adaletle, elli yedi (57) trilyon iki yüz bir (201) milyar iki yüz (200) milyon sene, beşerin kanun-u adaletiyle hapse müstehak olur. Elbette فِيهَا أَبَدًا adalet-i İlâhî ile veçh-i muvafakati bundan anlaşılıyor.

Birbirinden gayet uzak iki adedin sırr-ı münasebeti şudur ki: Katl ve küfür, tahrip ve tecavüz olduğu için, gayre tesirat yapar. Bir dakika katl, lâakal, zahiri adete göre, onbeş sene maktulün hayatını selbeder, onun yerine hapse girer. Bir dakika küfür, bin bir esmâ-i ilâhiyeyi inkâr ve nukuşlarını tazyif ve kâinatın hukukuna tecâvüz ve kemâlâtını inkâr ve hadsiz delâil-i vahdâniyeti tekzip ve şهادetlerini reddetmek olduğundan, kâfiri, bin seneden ziyâde esfel-i sâfilîne atar, خَالِدِينَ de hapseder.”²⁵

Hâkim olan Allah, ahiret hayatında suçluları mutlaka ayrı konuma koyacağını birçok âyette açıklamaktadır. Bu açıdan iyi ile kötü olanın farklı imkanlarda, farklı neticelerle karşılaşacağına dair şüphe yoktur. Kur’ân’ın da içinde bulunduğu tüm semavî kitaplarda yer alan bu temel hükmü yok sayan yorum isabetsiz bir yorum olacaktır. İslâm inancına göre ilâhî ruhun üflenmesiyle değer kazanan insanın sonsuz saadeti ancak Allah’ın rızasına kavuşmak, O’na muhatap olabilmek, O’nun cemâlini görebilmekle gerçekleşir. Cehennemdeki insan bir gün azaptan kurtulacak dahi olsa kutsal âlemin dışında kalmak gibi büyük bir cezadan kurtulamayıp aksine şayet ölürse cennette ebedileşenlerin karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Yücelerin yücesiyle ebediyete kadar beraber olmaktan, O’nun rahmet ve cemâl âleminde yer almaktan daha büyük bir saadet tasavvur edilemeyeceği gibi bundan mahrum olmaktan da daha büyük ceza düşünülemez.

3. Cennetin, Cehennemin Yeri ve Mahiyeti

Cennet ile cehennemin şu anda var olduğu fikrini savunanlar, nerede olduklarıyla ilgili çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Genellikle cennet ve cehennemin semada olduğu yönünde olsa da özel olarak semanın dördüncü, altıncı katında ya da yedi semanın üzerinde ve Arş’ın altında olduğuyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kur’ân-ı Kerîm’e bakıldığında cennetin yeri hususunda net bir bilgi bulunmasa da örneğin Zariyat Suresi’nde bulunan şu âyetlerden çıkarımlarda bulunarak bir sonuca ulaşılabılır. Bu âyet Cennetin gökte olduğunu gösteren bir delil olarak kabul edilmiştir:

“Ve gökte de rızkınız ve sizlere vaad edilen şeyler vardır. İşte o göğün ve yerin Rabbine kalem olsun ki o (size vaadedilen) herhalde sabittir, sizin söz söyley olmanız gibi (bir hakikattir).”²⁶

Âyette geçen “vaat edilen şeyler”de ki maksadın cennet ve cehennem olduğu yönünde görüş beyan edilmiştir. Cennetin yukarıda arşın altında, cehennemin ise aşağıda arzın altında olduğu yönündeki düşünce çok sayıda taraftar toplamıştır. Diğer yandan cennet ve cehennemin yerinin bilinmediğini, ahiretin varlığının şu anda mevcut olup cennet ile cehennemin orada yer aldığını söyleyenler de vardır. Erzurumlu İbrâhim Hakki, cehennemin bambaşka ve şaşkınlık verici bir düzen içinde arzın derinliklerinde olduğu yönünde bir görüşü savunmuştur.²⁷

Kur’ân-ı Kerîm, cenneti insanın anlayacağı bir biçimde ve örneklendirerek genişliği ve durumu hakkında şu şekilde betimlemektedir: “Rabbimizin bağışlamasına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”²⁸ Razi bu âyeti şu şekilde tefsir eder: “Gökler ve yer kadar geniş” ifadesindeki kasıt cennetin çok geniş olduğunun bir

²⁵ Risale-i Nur Enstitüsü, “Yirmi Sekizinci Lem’a.” Erişim 1 Haziran 2024, <https://kulliyat.risaleinurenstitusu.org/lemalar/yirmi-sekizinci-lem-a/275>.

²⁶ Zâriyât 51/22-23.

²⁷ Erzurumlu İbrâhim Hakki, *Mârifetnâme* (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2003), 16-17.

²⁸ Al-İmran 3/133.

ifadesidir. Çünkü bize göre en geniş şey yer ile göklerin arasındır.²⁹ İlgili âyetle alakalı müfessirlerin büyük bir kısmı şu yorumda birleşirler: Gökler ve yer kumaş gibi yayılıp birbirine ulaştığında cennetin enine bir ölçüsü olur. Uzunluğunu ise ancak Allah bilir.³⁰

Evrendeki sınırsız ve müthiş enginlik günümüz teknolojiyle ortaya konan yadsınamaz bir gerçektir. Cennetin ucu bucağı olmayan genişliğine ve cennetteki köşklere sanki yıldızları seyrediyormuşçasına bakılacağına ilişkin açıklamaları mecazi anlamlara yormanın yanlış olacağı görülmüştür. Nitekim yerküre ile güneş arasındaki mesafe, evrenin enginliği ile kıyaslandığında hiçbir şey değildir.³¹

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan cehennem ile ilgili âyetlere bakıldığında cehennemin yapısından ziyade onun işleyişi yani azabın ne şekillerde gerçekleştirileceği konu edinilmiştir. Fakat münafıklık yapan kişilerin cehennemde en aşağıda bulunan tabaka da olacağını³² ve cehennemin yedi kapısının bulunduğunu³³ ifade eden âyetlerle cehennemdeki “dar mekân”dan bahseden âyet³⁴ ve “derin kuyu” demek olan hâviyeden söz eden âyetlerde cehennemin yapısı hakkında bazı bilgiler verildiği görülmektedir.

Bediüzzaman cehennemin yeri ile alakalı şu görüşlerini ortaya koyar: Ona göre dünya, senelik hareketiyle, gelecekte haşir için toplanılacak meydanın çevresinde daire çizmektedir. Cehennemin arzın merkezinde ve altında olması, hem arzımızın içi olan mağma, hem de arzımızın bir yıllık dönüşünden hasıl olan büyük dairenin altı olarak anlaşılmaktadır. Görülmemeleri ve hissedilmeyişlerinin sebebi perdeli ve ışısız ateş olmalarıdır. Dünya'nın seyahat ettiği büyük mesafede o kadar çok mahluk var ki, nuru olmadıkları için görünmemektedirler. Ayın nuru çekildiğinde vücudunu nasıl kaybediyorsa nuru olmayan küreler, yaratıklar, gözümüzün önünde bulunur fakat biz onları göremiyoruz. Cehennem iki tanedir. Birisi küçük, diğeri ise büyüktür. Ancak ilerleyen zamanda küçük cehennem de büyük cehenneme dökülüp, ondan bir menzil olacaktır; ayrıca cehennemin bir bölümünün de çekirdeğidir. Dünyanın içindeki Cehennem-i Suğra dediğimiz sıcaklık, yüzeye yaklaşmaya başladıkça okyanus ve denizler alttan ısınmaya başlıyor. Son demlerde dünya düzleşecek ve haşir meydanı tamamen ortaya çıkacaktır. Merkezdeki Cehennem-i Suğra da Cehennem-i Kübra'ya dönüşecektir. Yani dünya, küçük Cehennem'i büyük Cehennem'e teslim ediyor. Ancak şuan günümüzde küçük cehennem, büyük cehenneme ait bazı vazifeleri yapmaktadır.³⁵

Said Nursî ortaya attığı bu görüşlerini şöyle delillendirir: Yeraltı ilmine göre, genellikle her otuz üç metre kazıldığında, sıcaklık bir derece artar. Demek, merkeze kadar Dünya'nın yarıçapı, altı bin küsür kilometre olduğundan, iki yüz bin sıcaklık derecesini içine alan, yani iki yüz defa dünya ateşi şiddetli ve peygamberimizden rivayet edilen söz ve emirlere uygun bir ateş bulunuyor. Ahiret âlemine ait mekanları görebilmek ve gösterebilmek için iki seçenek vardır. Bunlardan birisi kâinatı küçülterek iki il derecesine getirmektir veya gözlerimizi yıldızlar kadar büyütme suretiyle görebilmektir. Ahiretteki mekanların bu Dünya'daki gözlerimizle görülemeyeceği aşikârdır.

²⁹ Fahrettin Ebu Abdillâh Muhammed Bin Ömer Razi, *Tefsîrul Kebir*, terc. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 7/ 68.

³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2/424.

³¹ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an* (Beyrut: Daru's-Suruk, 1992), 6/3492.

³² Nisâ 4/14.

³³ el-Hicr 15/44.

³⁴ el-Furkân 25/13.

³⁵ Nursî, *Mektubat*, 30.

Ancak, bazı rivayetlerin işaretleriyle, ahiretteki cehennem bu dünyamızla münasebettardır. Yazın kavurucu sıcaklık sanki cehennemden bir esinti gibidir.³⁶

Bediüzzaman'ın burada sunduğumuz görüşlerini özetle verecek olursak şunları ifade edebiliriz: Coğrafya ilminin yapmış olduğu araştırmalar neticesinde ulaştıkları sonuç, her otuz üç metrede sıcaklığın bir derece arttığıdır. Öyleyse merkeze kadar kazıldığında rivayet edilen ateş uygun bir sıcaklık olacağı görülmektedir. Onu gözlerimizle görebilmemiz için ya gözlerimizi büyütmemiz ya kâinatı küçültmemiz gerekir. Her ikisi de mümkün olmayacağından dünyadaki gözlerimizle ahiret alemini göremeyiz. Ancak cehennemın dünyamızla bir ilişkisi vardır. Nursî dünyanın ateş birimini bin derece olarak kabul eder. Bu sıcaklığın her otuz üç metrede bir derece artacağını söyler. Dünyanın yarıçapı olan 6378 kilometre ile çarpıldığında yaklaşık olarak iki yüz bin dereceye yakın bir ateşin olacağını hesap edilir. $6378/33 = 193$; $193 \times 1000 = 193.000$ gibi bir rakam ortaya çıkar.

Ebu Hureyre'den yapılan bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Cehennem'in sıcaklığı ile alakalı şöyle buyurur:

“Yaktığımız ateş var ya, bu cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!”

(Yanıdakiler): “Zaten bu ateş, vallahi (asileri cezalandırmaya ahirette) yeterliydi.” dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

“Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir katın harareti, bunun mislindedir.”³⁷

Hadiste ifadesini bulan bu sıcaklığın yaklaşık 200 bin derece olduğu kanaati ileri sürülmüştür ki, Bediüzzaman'ın düşüncesi de bu istikamettedir.

İslam'ın temel kaynakları olan âyet ve hadislerde de cennet ve cehennemın şu anda var olduğu, cennetin yücelerde ve arşın altında, cehennemın ise en aşağılarda bulunduğu ifade edilmektedir. Ehl-i sünnet itikadına göre; cennet ve cehennem yaratılmışlardır ve şu an mevcuttur. Mu'tezile kelamcılarının çoğuna göre cennet ve cehennem yaratılmamıştır. Kıyamet koptuktan sonra yaratılacaktır.³⁸ Cennet ve cehennem Mi'raç gecesinde Resul-i Ekrem Efendimize gösterilmiştir. Bir şeyin gösterilebilmesi için olması gerekmektedir. Allah'ın çok geniş bir mülkü vardır. Büyük cehennem Allah'ın uygun gördüğü yere yerleşecektir.

4. Rüyatullâh / Allah'ın Görülmesi

Allah'ın görülmesi meselesi İslam'ın ilk dönemlerinden beri farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir konu olmuştur. Alimlerin bazıları ilgili âyet ve hadislerde geçen kavramların herhangi bir açıklamaya ihtiyaç olmaksızın açık olduğunu, bu nedenle Allah'ın görülebileceğini ifade ederken, bir kesim ise Arap dilinin yapısı bakımından söz konusu kavramların açık olmadığını dolayısıyla bu konuda açıklamaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Âyetlerdeki kavramların açık olup olmamasına bağlı olarak Ehl-i sünnet uleması da farklı görüşler irad etmiştir. Kavramların açık olduğunu düşünen bazı alimler nakli dayanak göstererek ve aynı zamanda elzem olan vücud delilini de göz önüne alarak müminlerin ahirette Allah'ı

³⁶ Nursî, *Mektubat*, 30-31.

³⁷ Buhârî, “Bed'ü'l-Halk”, 10; Müslim, “Cennet”, 29 (2843); Muvatta, “Cehennem” 1 (2, 994); Tirmizî, “Cehennem” 7 (2592).

³⁸ Topaloğlu, “Cehennem”, 7/228; Dönmez, “Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Bağlamında Ahiret Aleminin”, 73-74; Mahsum Taş, *Zemahşeride Mutezilenin Beş Temel Esası* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 92.

Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal

göreceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Allah'ı görmek naklen sabit ve aklen mümkündür.³⁹ Bu sebebe binaen sahabe, tabiin başta olmak üzere birçok Müslüman âyet ve hadislerde yer alan açık hükümlere istinaden rü'yetin gerçekleşeceği fikri etrafında birleşmişlerdir.⁴⁰ Konuyla ilgili Ehl-i sünnet'in dayandığı âyetlerden ikisi ve yorumları şunlardır:

1. "Yüzler (vardır) o gün terütazedir, Rablerini göreceklendir."⁴¹

Yoruma gerek olmaksızın âyetin manası gayet açıktır. Mü'minler cennette Rablerini göreceklendir.

Konuyla ilgili diğer âyet ise şudur:

2. "Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır."⁴²

Burada ilk bakışta Allah'ın görülemeyeceği düşünülse de âyetin öncesiyle bağdaştırıldığında bu ifadeyi Allah; inkâr edenler ve kafirler için kullanmış ve bu kişilerin Rablerini görmekten mahrum olacaklarını ifade etmiştir.

Âyetten de anlaşılacağı üzere ahirette Rabb'ini görmekten mahrum olacak olanlar sadece kafirlerdir. Mü'minler bu nimetten mahrum kalmayacaklar ve bu büyük nimetin ve daha sayısız birçok nimetin yüzlerine verdiği sevinçle Rabb'lerini göreceklendir.⁴³ İbn Teymiyye'ye göre de Allah'ın ahirette görülmesi aklen mümkündür, çünkü görülmesinin şartı varlığıdır. Cenâb-ı Hakk'ın da varlığı kat'i olduğuna göre O'nun da görülmesi gerekir.⁴⁴ İmam Maturidi de Allah'ın ahirette görüleceğini, bu görmenin hakikatinin ise kavranamayacağını söyler.⁴⁵ Aynı zamanda rü'yet hadisesinin hesap günü olan kıyamet halleriyle ilgili olduğunu bu nedenle bunu anlatmaya kalkışmanın mantıksız olduğunu ifade eder.⁴⁶

Bunlara ek olarak rü'yetullahın akli bilgilerle de ispatlanabileceğini Eş'ariyye kelamcıları kabul etmiştir. Kıyamet gününde kafirlerin Allah'ı görüp görmeyeceği hususunda Ehl-i sünnet alimleri arasında anlaşmazlık vardır.⁴⁷ Şia itikadında Allah'ın dünyada ve hatta ahirette de görülme ihtimali ilim ve Kur'ân verilerine göre mümkün gözükmemektedir.⁴⁸

Nursi da Ehl-i sünnet görüşüne uygun olarak rüyetullahın tahakkuk edeceği görüşündedir. Bir münasebetle şöyle der:

"Ey Musa'nın kavmi! Nasıl olur da Allah'tan korkmazsınız? Oysa taştan kayadan ibaret olan dağlar bile onun yüceliği karşısında un ufak olup yerle bir hale geldi. Ve sizden ahz-ı misak için üstünüzde Tur dağı tuttuğunu, hem rabbini görme isteği hadisesinde dağın paramparça olduğunu bilip ve buna şahit olduğunuz halde, hangi cesaretle Onun haşyetinden titremeyip kalbinizi katılık ve kasavette bulunduruyorsunuz?"⁴⁹

³⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2002), 127-129.

⁴⁰ Talat Koçyiğit, *Hadîşçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 172.

⁴¹ Kıyame 75/22-23.

⁴² Mutaffifin 83/15.

⁴³ Talat Koçyiğit, *Kur'an ve Hadîste Rü'yet Meselesi* (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 7.

⁴⁴ Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/312-313.

⁴⁵ Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 232.

⁴⁶ Muhammed Ebu Zehra, *İslam da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınları, 2017), 208.

⁴⁷ Yeşilyurt, "Rü'yetullah", 15/312-313.

⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed bin Ali bin Babavehy el-Kumni, *Risaletü'l-İtikadi'l-İslamiyye* (Şii İmamiyye'nin İnanç Esasları), çev. E. Ruhi Fırlı (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 19.

⁴⁹ Nursî, *Sözler*, 339.

Risale-i Nur'da rü'yetullah ile ilgili yukarıda yer alan bu kısımda konuyla ilgili bahsinde daha çok Allah'ın haşmeti, azameti üzerinde durulmuş dağ bile paramparça oluyorken insanların nasıl bu büyüklük karşısında tepkisiz kalabildiğini hayretle karşılamıştır. Said Nursi, Kur'ân'ın icazından söz ederken rü'yetullah konusuna da satır arası temas eder. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm, herkes istediğini içinde bulabilsin diye neyi başaracaklarını belirtmemiştir. Az söz söyler ki, sözü uzun olsun. Muhataplardan bazılarının temel gayesi ateşin azabından kurtulmayı sağlamaktır. Bazıları ise yalnızca cenneti düşünür. Bir kısmı da sonsuz mutluluğu ister. Bir kısım, sadece Allah rızasına taliptir. Bir kısım, Allah'ın cemalini görmeyi gaye edinir. Ve böylece, bunun gibi pek çok yerlerde, Kur'an sözü serbest bırakır, genel olsun. Ezberler, mânâların çoğunu ifade edebilsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte der, neye kurtuluş bulacaklarını tayin etmiyor. Sanki sessizce der ki: “Ey Müslümanlar, müjde size! Ey Allahtan korkup emir ve yasaklarını titizlikle dinleyen, sen Cehennemden kurtulursun. Ey âşık, sen Allah'ın cemalini görmeye erişirsin.”⁵⁰

Bediüzzaman Said Nursi bu kısımda da insanların cenneti kazanıp cehennemden kurtulmayı istediklerini belirtmiştir. O Allah'ın görülemeyeceğini iddia edenlerin aksine Rü'yetullah'ın insanların emellerinden biri olduğunu ve bunun gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Bu konuda Ehl-i sünnet alimlerinin görüşünü benimsediği görülür. Cennete girmek isteyenlerin bir kısmının amacı ateşten kurtulmak, diğer bir kısmının isteği ise cennete kavuşmaktır. Rü'yetullah ise cennette verilecek olan nimetlerin elbette en büyüğü olacaktır.

Miracı konu edinen Bediüzzaman Said Nursi şu ifadelerinde işi rü'yetullaha getirir ve şunlara temas eder: İnsan, evrenin kıymetli bir meyvesi ve her şeyi sanatla yaratan Allah'ın nazlı sevgilisidir, Miraç hadisesiyle bu durum gün yüzüne çıkmıştır. Küçük bir yaratık aciz ve zayıf bir şuur sahibi olan insanı, Miraç ile makamların en yükseğine çıkararak, evrenin tüm varlıklarının üstünde bir övünme makamı verir. O kadar büyük bir coşku veriyor ki, tarif edilemez. Çünkü, basit ve sıradan olan bir ere, “Sen mareşal oldun” denilse çok memnun olur. Halbuki, ölümlü, zayıf, konuşan bir canlı olan yoklukla daima karşı karşıya kalan insana, birden “Sonsuz, sürekli bir cennette, Rahmân'ın merhametinde ve hayal hızında, ruhun genişliğinde, kalbin bütün arzularında, görünen ve görünmeyen alemlerde gezintiye çıkıp dolaşabileceğin gibi, sonsuz mutluluk yeri olan alemde Allah'ın cemâlini de görebileceksin” denildiği zaman, alçalmamış bir insanın ne kadar derin ve ciddî bir sevinç ve mutluluğu kalbinde hissedebileceğini hayal edebilirsin.⁵¹

İnsan mahiyeti ve potansiyeli ile yeryüzündeki birçok canlıdan farklı bir varlıktır. Özellikle ruhî melekeleri, akıl ve idrak gücü, ilim öğrenme ve ilerleme potansiyeli onu yaratılışının başından itibaren özel bir varlık kılmıştır. Verilen bu değer bu kadarıyla da kalmamış Miraç hadisesiyle taçlandırılmıştır. Cebrail'in bile bir noktadan sonra ilerleyemediği yolda Hz.Peygamber tek başına devam etmiştir. Ve sonunda rü'yet hadisesi gerçekleşmiştir. Aslında sadece bu olay bile insana verilen değeri göstermeye yeterlidir. Aciz olan insan çok yüksek bir makama Allah'ın makamına çıkmıştır. Elbette insan bundan çok mutluluk duyar. Allah insana değer verir ancak bu değerinde elbet kıymetinin bilinmesi gerekir. Ve insanlar bu cihette bir sınava tabii olurlar. Sürekli ayrılık ve yoklukla, fanilikle imtihan edilen ve bunu başarıyla tamamlayan kullara ebedi cennet ve cennette rüyet-i cemale erişecek olmanın müjdesinin verilmesi onu çok mutlu eder. Sonuç olarak rü'yet cennette gerçekleşecektir. Bu da Allah'ın insanlara vereceği sayısız güzellik ve nimetlerden

⁵⁰ Nursî, *Sözler*, 529.

⁵¹ Nursî, *Sözler*, 794.

biridir. Konuyla ilgili Bediüzzaman incelediğimiz görüşlerden farklı olarak sadece Allah'ın görüleceğini aktarmakla kalmamış bunun insan üzerinde oluşturacağı sonsuz mutluluğu psikolojik açıdan da ele almıştır.

Sonuç

Sonsuz bir mutluluğun simgesi haline gelen cennete kavuşma arzusu müslümanlar için güzel bir motivasyon kaynağı olmuş ve Müslümanların dünya'da yaşanan birçok zorluk ve sıkıntılara göğüs germesini ve büyük bir fedakârlık göstermesini sağlamıştır. İslam tarihinde ki ilk İslâm Şehitleri Sümeyye - Yâsir ailesi ve onların bu kutlu yolda çektiği çile ve azaplardan günümüze kadar İslâm dünyasında yaşanan tüm mücadelelerde cennet fikrinin önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Bir müminin dünya'da ki temel gayesi ve hedefi Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nu memnun etmektir. Allah'ın lütfu ile cennete ve cennette ki en güzel nimet olan cemâlullaha kavuşmak ve aynı zamanda azaptan kurtulmaktır.

Dünya'da ve âhirette insanı mutluluğa ulaştıracak olan tek yol; insanı yoktan yaratan ve onu en iyi şekilde bilen Allah'ın tarih boyunca peygamberler aracılığıyla gönderdiği ilahi mesajların doğrultusunda çizilmiş olan yoldur. Kur'an, insanları cehennemden kurtararak cennete ulaştırabilmeyi amaç edinmiştir. Çünkü Kur'an'ın gönderilmesinin temel maksadı insanlığı bu çukurdan çıkararak hidayete ulaşmasını sağlamaktır. Kur'an'ın üslubu cehennem ile ilgili sakındırıcı bir tarzdadır. Emirleri ve yasakları dinlemeyenlerin hüsrana uğratılacaklarını bildiren Kur'an, bizleri bu konuda ikaz etmiştir. Dünyada yaşanan süre boyunca devam eden ödül ve ceza elbette âhiret hayatında da sürecektir. Bu âlemde ödül den kasıt sayısız nimetlerle dolu olan cennet; cezanın karşılığını ise cehennemde sürdürülecek olan yaşam oluşturmaktadır. Yapılan her türlü davranışlara karşı ödül ya da ceza verilmektedir. Ödül insanların yaptıkları güzel, faydalı işler karşılığında verilirken ceza ise kötü davranışlara karşı onlara engel olmak suretiyle ve onların davranışlarını düzeltmek amacıyla kullanılır. Kişinin hem bedenini hem de ruhunu etkileyen bir unsurdur.

Rü'yetullah, cennetin ve cehennemden yaratılmış olup olmadığı, ebediyeti, yeri ve mahiyeti, konuları kelamcılar arasında tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda birbirinden farklı fikirler ortaya konmuştur. Allahın görülmesi hususunda Ehl-i sünnete göre Allah cennette görülecektir. Konuyu âyetlerle delillendirmiştir. Fakat görülemeyeceğini savunanlarda mevcuttur. *Risale-i Nur*'da Allah'ın görüleceği hatta insanın bundan büyük mutluluk duyacağı ve cennette ödüllerin en büyüğü olacağı ifade edilmiştir. Ehl-i sünnet cennet ve cehennemden şuan yaratılmış ve mevcut bulunduğu görüşünü savunur. Bediüzzaman Said Nursi'de bu görüşü destekleyen ifadelerde bulunmuştur. Eserlerinde bu konuya sıklıkla değinmiş ve farklı misaller vererek anlatmaya gayret etmiştir. Bu düşüncesiyle Cehmiyye, Mutezile ve Hariciler'den ayrılmaktadır. Çünkü onlar cennet ve cehennemden var olmalarının ancak kıyametin kopmasının sonucunda gerçekleşeceğini söylemektedirler. Sonsuzluk konusuna gelince de İslam alimleri cennet ve cehennemden ebediyetini savunanlar arasında yer almaktadırlar. Ancak azabın ebediliği kişinin kendisine göre amelini göre değişecektir. Cennetin ebediyen bulunacağı aşikardır ancak Allah'ın gazabı rahmetini geçmeyeceğinden azap mü'min kullar için ebedi olmayacak fakat kafirler için cehennem ve azabı ebediyen devam edecektir. Bediüzzaman Said Nursi'ye göre beşerî adalet mekanizmaları elinden geldiğince haklı ile haksızı birbirinden ayırmaya gayret etse de mutlak adaleti sağlayamamaktadır. Hakiki adaletin gereği insan küçüklüğüne göre değil günahının

büyüklüğüne göre ya görevinin büyüklüğüne göre ödül ya da ceza almasıdır. Ancak şu fâni dünya, ebediyet için yaratılan insan hususunda öyle bir adalet ve hikmeti sağlamaktan çok uzaktır. Elbette, Âdil olan Allah'ın sürekli bir cehennemi ve ebedî bir cenneti bulunacaktır.

Sonuç olarak âhiret ve âhiret halleri ile alakalı Ehl-i sünnet kelamcılarıyla Bediüzzaman Said Nursi'nin görüşleri arasında bir farklılık olmadığı ifade edilebilir. Onu diğer kelamcılardan ayıran şey ise görüş ve düşüncelerini kendine has bir üslupla asrın idrakine uygun bir tarzda, naklin ışığında akli delillerle anlaşılır ve etkileyici bir biçimde açıklamasıdır.

Kaynakça

Dönmez, Semra. “Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Bağlamında Ahiret Alemi”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Ebu Zehra, Muhammed. *İslam da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*. çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınları, 2017.

El-Bağdâdî, Ebû Mansûr el-Bağdâdî. “*Eel-Fark Beyne'l-Fırak*” “. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

El-Kumni, Ebu Cafer Muhammed bin Ali bin Babavehy el-Kumni. *Risaletu'l-İtikadi'l-İslamiyye*, (Şii İmamiye'nin İnanç Esasları). çev. E. Ruhi Fığlalı. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail. *Makalatu'l-İslamiyyin ve İhtilafı'l-Musallin*. tThk.

Hakkı, Erzurumlu İbrahim. *Mârifetnâme*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2003.

Kılavuz, Saim. *İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.

Koçyiğit, Talat. *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Koçyiğit, Talat. *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Kutub, Seyyid Kutub. *Fi Zilali'l-Kur'an*. Beyrut: Daru's-Suruk, 1992.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitabü't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu., Ankara: İsam Yayınları, 2002.

Muhammed Muhyiddin Abdulhamid., Beyrut: El-Mektebetu'l-Asliyye, 1990.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Asâ-yı Mûsâ*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1993.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mektubat*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 2014.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul : Envâr Neşriyat, 1985.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Şuâlar*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1988.

Özarslan, Selim. *Maturidi Kelamcısı İbn Hümmam'ın Kelami Görüşleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003.

Özarslan, Selim. *İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Razi, Fahrettin Ebu Abdillâh Muhammed Bin Ömer. *Tefsirul Kebir*. çev. Suat Yıldırım. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

Risale-i Nur Enstitüsü. “ Yirmi Sekizinci Lem’a”. Erişim 1 Haziran 2024. <https://kulliyat.risaleinurenstitusu.org/lemalar/yirmi-sekizinci-lem-a/275>

Şehristani, Abdulkerim. *el-Milel ve'n-Nihâl*, nNşr. Muhammed Seyyid Kilanî., Beyrut : Daru Sa'b.

Taş, Mahsum. “*Zemahşeride Mutezilenin Beş Temel Esası*”. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Topaloğlu, Bekir. “Cehennem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/ 228. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yavuz, Yusuf Şevki . “Azap”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/ 302-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yeşilyurt, Temel. “Rü'yetullah”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*., (Erişim 22 Nisan 2024), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruyetullah>.

Yurdagür, Metin. “Bekâ”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/359. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.